

навчитися раціонально протидіяти такій пропаганді та розвивати власну, яка буде показувати правдиві сторінки історії у цій гібридній війні.

Abstract. This article explores and analyzes the persona of Symon Petliura in the information spaces of Poland and Russia. It examines aspects of the perception of his persona in a historical context, namely how this information is presented in the media space. Particular attention is paid to comparing reliable historical facts and how countries interpret Symon Petliura as a historical figure. The article presents an analysis of two articles from the Russian and Polish information space.

Keywords: Symon Petliura, historical context, media, historical facts, interpretation, analysis.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сидорчик А. Предатель и антисемит. Чем прославился Симон Петлюра. *AiF*. 22.05.2019. URL: https://aif.ru/amp/society/history/predatel_i_antisemit_chem_proslavilsya_simon_petlyura
2. Symon Petlura. Niespełniona nadzieja Ukrainy. *PolskieRadio.pl*. 22.05.2023. URL: <https://www.polskie-radio.pl/39/156/Artykul/1622943,Symon-Petlura-Niespełniona-nadzieja-Ukrainy>
3. Симон Петлюра. URL: <http://litopys.org.ua/petlura/petlura.htm>
4. Національна рада 31 серпня оголосила попередження ТОВ «Телекомпанія «Маятко-ТВ»» через порушення вимог пункту б) частини першої статті 59 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» і пункту 4 Правил ведення мовлення на теле- і радіоканалах у дні трауру (скорботи, жалоби) та дні пам'яті. – Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. *Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення*. 31.08.2016. URL: surl.li/laeeuu
5. Андрій Руккас: «Петлюра – це капітан, який до кінця залишався на містку на кораблі під назвою «незалежна Україна»». *Локальна історія*. 25.05.2023. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/interviu/andrii-rukkas-petliura-tse-kapitan-iakii-do-kintsia-zalishavsia-na-mistku-na-korabli-pid-nazvoiu-nezalezna-ukrayina/>
6. Гунчак Т. Симон Петлюра та євреї. Київ: Либідь, 1993. 48 с.
7. Шурхало Д. 100-річчя Варшавської угоди проти Росії: чому «Пакт Пілсудського-Петлюри» підписали не вони. *Радіо Свобода*. 26.04.2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30577436.html>

УДК 94:004.738.5(477)

ФАЛЬСИФІКАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКИХ ПІДРУЧНИКАХ (НА ПРИКЛАДІ СЮЖЕТУ ЮТУБ-КАНАЛУ «РЕАЛЬНА ІСТОРІЯ»)

Є. Р. Заболотний, К. І. Мелєксєєв

Анотація. У статті автором розглянуто проблематику фальсифікації історії України в російських підручниках від 2022 року випуску на прикладі сюжету, представленого командою проекту на каналі «Реальна історія» у YouTube.

Ключові слова: російські шкільні підручники, історія України, інформаційне протистояння, YouTube.

На межі медіапростору і власне того аспекту публічної сфери, що стосується світоглядного формування молодого покоління, стоїть сюжет ютуб-каналу «Реальна історія» під назвою «Який треш пишуть у російських підручниках» [1]. З огляду на змістовне наповнення сюжету напрошується припущення про недоречність клікбейтної назви випуску, проте це ніяк не впливає на його важливість в аспекті поширення в інформаційному просторі розголосу про загрозу, яка стосується, серед іншого, і національної безпеки, а саме пропаганди ідеології «русского міра» на новоокупованих територіях, зокрема і через шкільні підручники з історії та географії. Можна припустити, що прийнятий до розгляду сюжет теоретично міг би принести користь фахівцям, які вже працюють або працюватимуть на деокупованих теренах. Водночас привернення уваги до зазначеної вище загрози через подібні платформи зазвичай сприяють активізації заходів протидії цьому системному явищу з боку громадянського суспільства, що може впливати на державні інституції, які мали б виступати в авангарді цього процесу.

Такою установою є Інститут модернізації змісту освіти, фахівці якого разом з ведучим Акімом Галімовим аналізують низку російських підручників, що були знайдені на деокупованих територіях у 2022–2024 рр. Очевидно, всі вони і датуються власне зазначеним періодом, і головною їх метою є легітимізація воєнного вторгнення РФ та його наслідків в очах як внутрішнього російського споживача, так і тих школярів, які знаходяться під окупацією.

Заступник директора вищезазначеного інституту Олена Дубовик представила основний масив матеріалів, взятих до розгляду, що наскрізь просякнуті ворожою пропагандою. Основні на-

ративи підручників лишаються незмінними: заперечення окремішності українців як нації; самобутності української мови і культури; нав'язування комплексу меншовартості, заперечення слова «українці» як етноніму і штучна його заміна на «малороси» задля просування концепту проєкту «малоросії» як частини росії, апеляція до реалізації якого набула дієвого наповнення з 2014 року.

Ще у 2022 році в мережі набула резонансу світлина радника міського голови Маріуполя – Петра Андрющенка, де зафіксовано скидані на купу книжки, що згодом були спалені на подвір'ї одної із шкіл Маріуполя [2]. Очевидно, що подібна політика відбувається і в інших населених пунктах. Також варто згадати і про те, що профільне міністерство РФ у 2022 році внесло зміни в державний стандарт освіти [3], згідно з яким було нівельовано процедуру рецензування підручників, що значно спрощує процес їх реалізації в закладах освіти, зокрема і на окупованих теренах України. З огляду на швидкість підготовки і розповсюдження підручників напрашується висновок про те, що основна їх база була підготовлена заздалегідь, а корективи вносилися залежно від ситуації.

Авторами наведено окремі уривки з параграфів, консультантом в аналізі яких виступив кандидат історичних наук, доцент Юрій Гомин. Серед наведеного можна виділити хрестоматійні для ворожої пропаганди тези про український неонацизм із посиланням на цитату Володимира Путіна про створення України в австрійському генштабі. Вважаємо за доцільне навести нижче коротку історичну довідку на випадок, якщо матеріал стане в нагоді читачам-неісторикам. Суть міфу полягає в тому, що до ХХ століття українців як нації не існувало, а її проєкт виник у середовищі австрійців, що з метою послаблення росії починає насаджувати українську мову і фінансує діяльність М. Грушевського, який у своїй праці «Історія України-Руси» обґрунтовує окремий історичний розвиток української нації. Треба сказати, що історична концепція М. С. Грушевського не втратила актуальності і сьогодні.

Характерною рисою російського історичного дискурсу, що його можна простежити власне і в шкільних підручниках, є замовчування штучного голоду в Україні в 1932–1933 рр. Його причиною тамтешні історики називають посуху. Варто сказати, що сьогодні, за даними Вікіпедії, Голодомор визнали геноцидом 32 країни світу [4]. Варто сказати, що каталізатором цього процесу, серед іншого, стала пряма загроза продовольчій безпеці світу, що була викликана окупацією росією українських портів.

Не дивно, що минулі загарбницькі війни росії подають як вимушені конфлікти. Наведемо приклад із середини ХІХ ст. У 1853 році російський цар Микола І вимагає від турків визнання російського протекторату над усім християнським населенням Османської імперії. Увівши війська під османську Молдову та Волощину, московія фактично провокує кримську війну, результатом якої став розгром османами, за підтримки Британії та Франції, російських сил, до того ж передбачалося знищення чорноморського флоту імперії Романових, що несло за собою значні репутаційні втрати. Винищення російського чорноморського флоту ВМС ЗСУ на сучасному етапі війни так само руйнує ареал непереможності московії. Протиборство сфер впливу сучасної Туреччини і РФ, зокрема в чорноморському регіоні, не втратило актуальності і тепер. Символічним у цьому контексті є спуск на воду в Туреччині майбутнього флагмана ВМС ЗСУ корвета імені Гетьмана Івана Мазепи.

Показовою є радянсько-фінська війна, одною передумов якої був пакт Молотова–Рібентропа. Закономірно, що про таємну угоду про поділ Польщі, а разом з нею і сфери впливу в Європі, російські автори забули згадати. Фінляндія опинилася в секторі інтересів СРСР, і напад фактично став неминучим. У радянській пресі розгорнулася антифінська пропаганда, вже 26 листопада 1939 року совети звинуватили фінів в артилерійському обстрілі прикордоння. Тут чітко простежується традиція маленької переможної війни для підняття авторитету і розповсюдження сфери впливу. Дослідники стверджують, що завершення війни перемогою союзу планували приурочити до 21 грудня – дня народження Сталіна. Подібна практика в російському війську існує дотепер, аналогія з сучасною російсько-українською війною напрашується сама собою. Зрештою, війна завершилася величезними втратами з боку СРСР і збереженням незалежності Фінляндії, хоча й зі втратою 11 % території. У російських підручниках цю агресивну війну подають як оборонну. Важливо розуміти, що фіни засвоїли історичний урок, і 4 квітня 2023 року країна

стала офіційним членом НАТО. Можемо припустити, що каталізатором подібних інтеграційних процесів стала повномасштабна війна в Україні.

Особливо тригерним для російських авторів став процес декомунізації в Україні. Свідченням цього є просування концепту «Великої перемоги», що лишається фактично єдиним ідеологічним фундаментом сучасної російсько-української війни, на який, щоправда, монтують героїзацію місцевих ватажків-терористів, як-от Олександр Захарченко.

Поряд із цим дискредитація сучасного українського війська і традиційне порівняння його з нацистами. Закономірно, що окремі персоналії з української історії стають у нагоді в контексті воєнної пропаганди. Яскравим прикладом стало формування батальйону ім. Б. Хмельницького у складі російських військ так званої «ДНР» начебто з українських полонених [5].

Цікавим є ще один момент: у цих підручниках учням пропонують історичних постатей, якими вони мали б пишатися, наприклад, Сталіна і Путіна, як основних будівничих могутньої держави і її військово-промислового комплексу. Ключовими символами, розміщеними також на обкладинках підручників, стали: ракетна програма СРСР; піонерія, де аналогію треба провести з сучасною юнармією в РФ, заснованою в 2016 році; кримський міст – символ окупації.

Цікаво, що за підготовку підручників в РФ відповідає міністерство культури, а не освіти. Автором розглянутих у матеріалі підручників вказаний Володимир Мединський – доктор політичних і історичних наук, вважається одним із провідних ідеологів рашизму. Особливо «крилатим» у цьому контексті є його висловлювання про наявність у ДНК російської нації додаткової хромосоми, що дає їй змогу адаптуватися до різноманітних суспільних потрясінь [6]. До авторської колегії також вписують академіка РАН Анатолія Торкунова.

Варто сказати, що підручники містять інтерактивні вкладки з посиланнями на фільми, в основному пропагандистського змісту. Більшість із них доступна для завантаження.

Окремо важливою в вищезазначеному контексті лишається географія. Петро Масляк, професор кафедри географії України, доктор географічних наук, в сюжеті наводить деякі аспекти аналізу російських шкільних підручників з географії. Науковець акцентує на соціально-економічному аспекті розглянутої проблематики.

Очікувано, що окуповані території України позначені як частина РФ. І здавалося б, це не повинно мати якогось практичного змісту, оскільки анексію не визнає більша частина світової спільноти, проте в цьому можна побачити чіткий ідеологічний зміст. Варто згадати про неодинокі випадки позначення Криму та інших окупованих територій як російських провідними ЗМІ й іншими міжнародними кампаніями. За аналізом наведеної в підручниках етнічної структури населення росії виявляємо, що там відсутня спільнота українців, яка, за даними перепису 2010 року, займала одну з провідних позицій [7]. У цьому контексті мусимо апелювати до минулщини, а саме до Брестського миру, згідно з яким німецькі війська зайняли території, що їх було позначено в III Універсалі УЦР, що гуртувався на етнічних межах розселення українців [8].

22 січня 2024 року Президент України підписав указ «Про історично заселені українцями території РФ», що включають землі сьогоднішньої Курської, Білгородської, Брянської областей і Краснодарського краю [9]. Це своєрідна відповідь російській владі, яка намагається приховати цей факт навіть у шкільних підручниках. З іншого боку, це вкладається у стратегію російської влади в інформаційному протистоянні, яка вибудовувалася, хоч і з видозмінами, вже у 1990-х рр. в очікуванні повномасштабної конвенційної війни [10].

Отже, проблема фальсифікації росіянами історичних фактів щодо історії України у підручниках існує, має різні виміри (працює як щодо росіян, так і щодо українців на окупованих територіях), але, на щастя, є об'єктом уваги та інтересу з боку органів державної влади (на прикладі президентської риторики та законодавства) і дослідників-істориків, які готові займатися міфоборством.

Abstract. In the article, the author considered the problem of falsification of the history of Ukraine in Russian textbooks from the year of 2022. On the example of the plot presented by the «Realna Istoriia» project team.

Keywords: Russian school textbooks, history of Ukraine, information warfare.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Який треш пишуть у російських підручниках / А. Галімов. *Реальна історія*. YouTube. 07.07.2024. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=W52LYtBh65k&t=19s>
2. Козлова Д. «Екстремістська» Леся Українка. Окупанти знищили 180 тисяч українських книжок в Маріуполі, – міськрада. *Суспільне Донбас*. 22.09.2023. URL: <https://suspilne.media/donbas/578187-ekstremistska-lesa-ukrainka-okupanti-znisili-180-tisac-ukrainskih-knizok-v-mariupoli-miskrada/>
3. Федеральные государственные образовательные стандарты (ФГОС). URL: <https://fgos.ru/>
4. Голодомор в Україні (1932–1933). *Вікіпедія*. URL: [surl.li/wjxqzc](https://uk.wikipedia.org/wiki/Голодомор_в_Україні_(1932-1933))
5. Гончаренко А. Росіяни сформували «добровольчий батальйон» з українських полонених – ISW. *TCH*. 28.10.2023. URL: <https://tsn.ua/svit/rosiyani-sformuvali-dobrovolchij-batalyon-z-ukrayinskih-poloneni-isw-2438704.html>
6. Мединский: у народа России имеется одна лишняя хромосома. *BBC News русская служба*. 21.01.2013. URL: https://www.bbc.com/russian/rolling_news/2013/01/130121_rm_medinsky_usa_interview
7. Мединский В. Р., Торкунов А. В. История России (1945 год – начало XXI века): учебник (11 класс, базовый уровень). Москва, 2023. 448 с. URL: surl.li/rsxuze
8. Національний склад населення Росії в 2010 році. *Вікіпедія*. URL: [surl.li/zrsbnk](https://uk.wikipedia.org/wiki/Національний_склад_населення_Росії_в_2010_році)
9. Указ Президента України № 17/2024 Про історично населені українцями території Російської Федерації. *Президент України Володимир Зеленський. Офіційне інтернет-представництво*. 22.01.2024. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/172024-49513>
10. Mieliekiestsev K. I. On the origins of geopolitical and information warfare preparations for the war against Ukraine by the Russian Federation in the pivotal moments of the contemporary Russian-Ukrainian relations. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects: Scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2022. 1436 p. DOI: 10.30525/978-9934-26-223-4-72.

УДК 904:726:730 “13/15”

СИМВОЛІКА ЛЮДСЬКОГО ТІЛА В СЕРЕДНЬОВІЧНИХ НАДГРОБКАХ

А. В. Зборовська

Анотація. Надгробки розглядають у контексті дослідження суспільства, певних етнічних груп тощо, що є вкрай несправедливо, адже надгробки є колодезем інформації про суспільство. Про це говорять науковці, які працюють у галузі некрополістики – допоміжної історичної дисципліни, об’єктом вивчення якої є поховальні пам’ятки від дописемних часів до сьогодення. Власне, надгробки періоду високого середньовіччя цікаві візуально: мають нетипові для інших періодів та в загальному контексті історії середньовічної Європи зображення людського тіла, а саме: домінування християнства як основного світогляду, високої смертності внаслідок чуми і ставлення людей до свого тіла та смерті.

Ключові слова: середньовіччя, Європа, надгробки, тіло, смерть, скульптура.

Внаслідок чуми, яка вразила половину Європи у XIV ст., коли смерть була дуже близькою, а концепт «смерті – чистилища – Раю або Пекла» був не уявним, а цілком реальним, почав розвиватися напрям у мистецтві (скульптурі) «транзі», що з французької перекладається як «заціплений» [1]. Такі скульптури робили для надгробків, а саме зображували тіло або пару тіл на різних стадіях розкладання. Це мало нагадувати людям про короткотривалість життя, неминучість смерті та перемогу душі над плоттю. Важливо зазначити, що такі надгробки були поширеним явищем лише серед заможних людей. Скульптурні традиції транзі відрізнялись від країни до країни. Наприклад, у Франції часто створювали надгробки, де тіло поточене червою. У Німеччині та Австралії тіло могли поїдати жаби, ропухи та змії. Звичайно, тогочасні митці знали, що жаба, ропуха та змії не харчуються мертвими тілами, але ці істоти відображали образ зла. Наприклад, скульптура людського тіла, поточена зміями – це явно посилення до Біблії, де пишеться про те, що змії спокусив Єву. Отже, середньовічні митці закликали людей дбати про свою безсмертну душу і не забувати очищувати її від гріха.

Як уже було зазначено раніше, такий вид надгробків замовляли лише знатні особи, зокрема і Катерина Медічі. Створення скульптури Катерини у вигляді розкладеного тіла не було унікальним, адже на той час це було модним серед знатних осіб. Тож королева замовила створити транзі флорентійському скульптору Джироламо Делла Роббіа. Ця скульптура була Катерині не до вподоби, до того ж вона не була закінчена через смерть самого скульптора у 1566 р. Але його скульптура зберігається зараз у Луврі як свідчення про культуру того періоду. Оскільки перша